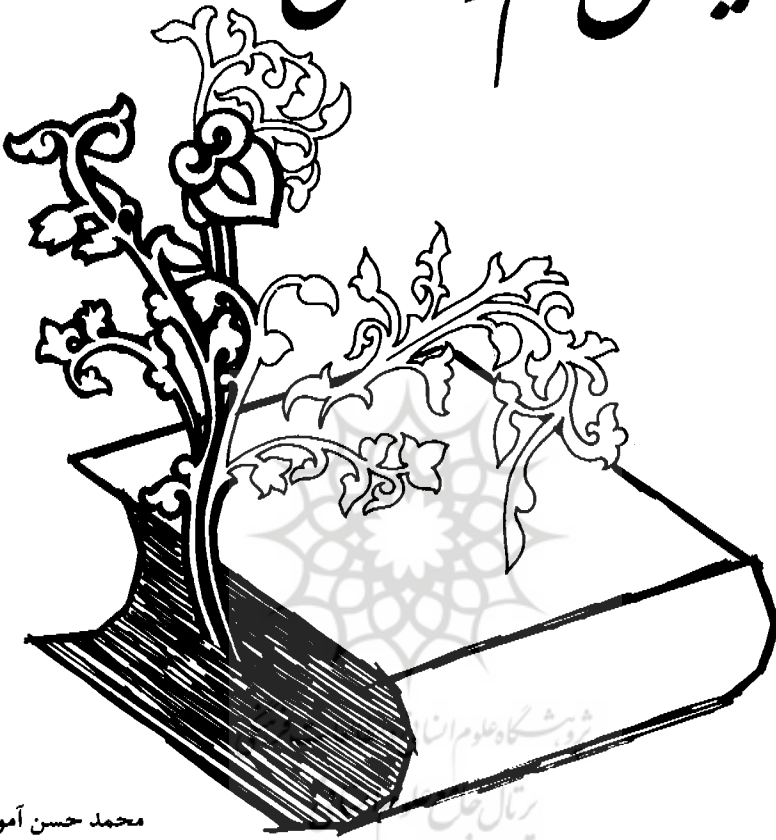

تفہیق علم و عمل

محمد حسن آموزگار

منشأ علم، ذات خداوند سبحان است

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى
الْمَلَائِكَةِ... (سورة بقره، آیه ۳۱)

همه نامهارا به آدم آموخت و آنگاه حقایق
آن اسماء را در نظر فرشتگان پدید آورد.
خداوند سبحان، عالم به غیب است،

در قرآن کریم واژه علم و مشتقات اسمی و
فعلی آن حدود ۷۷۵ مرتبه در آیات به کار رفته
است. از این رقم تعداد ۱۶۱ مرتبه صفت علیم
و علیم‌أدر مورد ذات اقدس باری تعالی آمده
است. در موارد متعددی بعد از علیم صفت
حکیم و در موارد چندی قبل از واژه علیم
صفت سمیع آمده است.

غیب او مخفی بوده است که علم به آنها برای یک موجود زمینی مانند آدم ممکن بوده است، در حالی که برای فرشتگان مقدور نبوده و این علم در احراز مقام خلیفه الهی نیز دخالت داشته است. البته خزائن همه علوم نزد خدای سبحان است که نامحدود بوده، از آن علم به اندازه ظرفیت زمین به آن نازل می شود.

تأمل در حال انسان، و دقت در آیات شریفه قرآن، نشان می دهد که علوم فطری انسان به معنی علم به خواص اشیاء است. معارف عقلانی که به خواص اشیاء حاصل می شود از حواس سرچشمه می گیرند. خداوند علم به خواص اشیاء خارج را، از راه حواس به انسان می آموزد.

از کلام خداوند تعالی برمی آید که مسأله علم در تمامی موجودات هست. هر جا که خلقت راه یافته، علم نیز رخنه کرده است. هر کدام از موجودات به میزان بهره ای که از وجود دارند، بهره ای نیز از علم^۲ دارند. لازمه این سخن این نیست که بگوییم تمام موجودات از لحاظ علم باهم برابر هستند و یا بگوییم علم در همه موجودات یک نوع است.

برای انسان هر علمی هدایت است، و هر هدایتی از جانب خداوند می باشد. پس هر علمی که بشر حاصل می کند با تعلیم الهی است.

وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ... (سوره انعام، آیه ۹۱)

آموخته شدید آنچه شما و پدرانتان نمی دانستید.

الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ . خَلَقَ الْإِنْسَانَ ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ . (سوره رحمن، آیه ۲)

خداوند آموخت (به انسان) قرآن را، انسان

خزائن علم نزد اوست و علم انبیاء ناشی از وحی است. خداوند بر انبیاء دانشی را نازل فرموده است که بشر با کوشش خود هرگز دسترسی به آن پیدا نمی کرد.

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ . (سوره نساء، آیه ۳۱)

و فرو فرستاد خداوند بر تو کتاب و حکمت را و آموخت به تو چیزی را که هرگز نمی توانستی فراگیری.

به استناد قرآن کریم انسان وقتی که به دنیا می آید علمی با خود ندارد، اما گوش و چشم و دل را برای یادگیری داراست.

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَتَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ . (سوره نحل، آیه ۷۹)

خداوند خارج نمود شمار از شکم مادرانتان در حالی که چیزی نمی دانستید و قرار داد برای شما گوش و چشم و دل.

انسان مکلف است دانش لازم را برای انجام تکالیف کسب نماید و درباره آنچه که نمی داند اظهار نظر نکند.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا . (سوره اسراء، آیه ۳۶)

علم به اسماء

منظور از علم به اسماء که خداوند به آدم آموخت، تنها نامهای یک عده از موجودات، یعنی نام و لفظی که در لغت دارند نبوده، بلکه علمی بوده است که توأم با کشف حقیقت و وجود موجودات بوده است. منظور از اسماء، حقایق خارجی و موجودات مخصوصی در پرده

را آفرید، بیان را آموزش داد.

حاصل شده، علوم جدیدی نیز پایه گذاری گردیده است؛ از جمله اقیانوس شناسی، هواشناسی، علوم کامپیوتری، علوم نظامی، پترو شیمی، دیرینه شناسی، ژنتیک و ...

طبقه بندی علوم

ارزش علم و اهمیت آن

علم به هر معنی که برایش فرض شود، و هر موضوعی که داشته باشد، نزد خداوند سبحان است.

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. (سوره انعام، آیه ۱۰۱)

هر چیزی را او آفرید و به هر چیزی داناست. عدم حصول علم یقینی، انسان را در قضاوت به ظن و گمان می کشاند، و ظن به حق نمی رساند.

بسیاری از علومند که انسان خود بخود به دنبال آنها می رود و با استعداد خدادادی که در او هست قوانین علمی را کشف می کند. علوم ریاضی، فیزیکی و حتی علوم سیاسی و ادبیات از این جمله اند. چون اخذ این علوم متداول، برای انسان سودمند است، نیازهای او را رفع می کند و یا موجبات شادی و تفریح او را فراهم می نماید، انسان خود به دنبال آنها هست. لذا انبیاء مستقیماً آموزش خود را در موضوع ریاضی و فیزیک و امثال آن قرار نداده اند.

علوم طبیعی نیازهای مادی انسان را رفع می کنند و بازاست و زندگی انسان در دنیا سازگاری دارند. در عین حال تاکنون علوم با همه پیشرفتهای شگرف خود نیازهای اولیه همه اقوام و ملل و آحاد افراد انسان را تأمین نکرده اند، در حالی که این امر عقلاً برای علوم مقدور است. پس باید علم دیگری بر این علوم

راه دریافت علم عبارت است از کاوش انسان برای شناخت خصوصیات و توصیف یا تشریح پدیده های جهان. از علوم طبقه بندیهای متعدد و متفاوتی شده است: ۳

الف - جهان شناسی، انسان شناسی، معرفت شناسی و خداشناسی.

ب - از نظر حضرت علی^۴: العلم ثلاثة: الفقه الادیان، والطب الابدان، والنحو للسان

ج - از نظر حضرت رسول^۵: العلم ثلاثة: آیه محکمه، او فریضة عادله، او سنة قائمه منظور از آیه محکمه، اصول عقاید و هر علمی است که مطابق با واقع است. و فریضة عادله، اخلاق و کلیه مقررات اجتماعی است و مراد از سنة قائمه، حسن اجرای قوانین است.

د - در قدیم علم را به علوم نظری و عملی تقسیم می کرده اند. علوم نظری مشتمل بر سه شاخه ریاضیات، طبیعیات و الهیات، و علوم عملی مشتمل بر سیاست مدن، تدبیر منزل و اخلاق بوده است.

ه - در زمان حاضر شاخه های علوم، علوم انسانی و فنون هر کدام به دهها رشته تقسیم شده اند، زیرا در طول زمان کاوشهای علمی به قدری گسترش و عمق پیدا کرده است که برای آشنایی با هر کدام دهها سال وقت لازم است. هرگاه رشته های دانشگاهی را مقیاس طبقه - بندی علوم قرار دهیم، می توان گفت به تعداد آن رشته ها که به مدارک دانشگاهی نیز منجر می شوند، علم وجود دارد.

در سنوات اخیر با پیشرفتی که در علوم

غیب، علم لَدُنّی، علم به آنچه در سینه هاست (مافی الصدور)، علم به هدایت یافتگان (مهندین)، علم متقین، علم به آنچه مردم انجام می دهند (بِمَا یَفْعَلُونَ)، علم به ظالمان، علم به سِرِّ وَعَلَن (أَنَا عَلِمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ)، علم به شاگردان، علم به وقوع قیامت (قُلْ إِنَّمَا عَلَّمُهَا عِنْدَ رَبِّي) و نظایر اینهاست. این گونه از علوم

موضوعیت برای علوم به اصطلاح تحقیقی و تحصیلی ندارند. این علوم قابل حس، مشاهده و آزمایش نیستند. لازمه قبول این علوم ایمان به غیب است، و قرآن کریم هادی کسانی است که ایمان به غیب می آورند (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ). از ایتاء علم در قرآن زیاد نام برده شده و این علمی است که اختصاصاً خداوند به هرکس که بخواهد و شایستگی در او باشد می - دهد. ارزشمندترین علوم، این علوم هستند و واجدین این علوم قابل پیروی اند.

یا آیتِ اِنِّی قَدْ جِئْتُ بِمِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ یَأْتِکَ فَاتَّبِعْنِی اَھْدِکَ صِرَاطًا سَوِیًّا (سوره مریم، آیه ۳۵). حضرت ابراهیم به پدر خود می گوید: ای پدر من، بدرستی که علمی به من رسید که برای تو نیامده است، پس پیروی کن از من، تا هدایت کنم تو را به راه راست.

پیروی کردن از دستور خداوند که از طریق وحی نازل می شود یگانه راه وصول به حق و سعادت است و پیامبر مکلف است دقیقاً پیروی کند، و اگر بخواهد به غیر از علمی که نازل شده است اعتنا کند، ناگزیر است از هوئی و هوسهای مردم دفاع کند، و در این صورت هیچ پیروزی و هیچ عامل نگه دارنده نخواهد داشت.

...وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جِئْتَهُم بِالْعِلْمِ مَا لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَلَا وَاقٍ. (سوره رعد، آیه ۳۷).

مادی محیط باشد تا حداقل در همین دنیا از منافع علوم به صورتی انسانی و عادلانه استفاده شود.

علوم مادی هر قدر پیشرفت کنند، اما فاقد پوششی از علوم اصیل^۶ یعنی معنویت و دیانت باشند، فقط به صورت ابزاری در می آیند که قدرت جباران را علیه مظلومان می افزاید. حیطه بررسی علوم مادی تنها مادیات هستند که محسوس و چشمگیرند و حاصل آن علوم تمامی بازار و خانه و اطراف انسان را پوشانده است، اما همه نیازهای انسان را با محصولات علم و صنعت نمی توان ارضا کرد.

کلمه علم که در قرآن کریم صدها مرتبه به کار رفته، بندرت به معنی علوم فیزیکی و طبیعی است. از جمله علمی که به کرات در قرآن کریم با واژه علم از آنها نام برده شده است، علم

اجتماع تشکّل غیر قابل تزلزلی به دست می آورد.

افضل علوم معرفة الله است. اگر تصور کنیم با پی گیری هریک از شعب علم بدون ربط بانی می توان به قدرت و عظمت خداوند پی برد و خداوند را شناخت، این سخن تام نیست، زیرا علمای زیادی در طی تاریخ بوده و اینک هستند که خداشناس نبوده و نیستند، و اطاعت امر حق نمی کنند. هرگاه عالم ریاضی و فیزیک و... خداشناس هم باشد، انتظار می رود بیشتر و بهتر به فرمانهای خداوند گردن نهد.

از امیرالمؤمنین روایت شده است که فرمودند:^۷

أَيُّهَا النَّاسُ اِعْلَمُوا أَنَّ كَمَالَ الدِّينِ طَلَبُ الْعِلْمِ وَالْعَمَلُ بِهِ وَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ أَوْجِبَ عَلَيْكُمْ مِنْ طَلَبِ الْمَالِ، إِنَّ الْمَالَ مَقْسُومٌ بَيْنَكُمْ مَضْمُونٌ لَكُمْ قَدْ قَسَمَهُ عَادِلٌ بَيْنَكُمْ وَضَمِيمَةٌ سَيَفِي لَكُمْ بِهِ، قَدْ أَمَرْتُكُمْ بِطَلْبِهِ فَاطْلُبُوهُ، وَاعْلَمُوا أَنَّ كَثْرَةَ الْمَالِ مَفْسِدَةٌ لِلدِّينِ، مَقْسَاةٌ لِلْقُلُوبِ وَإِنَّ كَثْرَةَ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ بِهِ مُصْلِحَةٌ لِلدِّينِ سَبَبٌ إِلَى الْجَنَّةِ.

ای مردم بدانید که کمال دین در طلب دانش است و در عمل کردن به آن. طلب دانش برای شما واجب تر است از طلب مال، زیرا مال قسمت شده است و تضمین شده است برای شما، مال را خداوند دادگر میان شما تقسیم کرده و ضامن آن است و وفا می کند به آن؛ اما علم نزد اهلش برای شما خزینه شده است، خداوند امر فرمود که آن را طلب کنید، پس بجوید. بدانید که زیادی مال تباه کننده دین و موجب قساوت قلب است، اما زیادی علم و عمل کردن به آن اصلاح کننده دین و وسیله ورود به بهشت می باشد.

هرآینه اگر پیروی کنی از خواهشهای آنان بعد از اینکه علم به تو رسید، هیچ سرپرستی و حفاظتی از طرف خداوند نداری.

با بررسی آیات قرآن کریم راجع به علم، و توجه به نکات اجمالی که تحت عنوان ارزش علم درسطور قبل نقل شد، به نتایجی دست می یابیم:

منشأ علم، ذات اقدس باری تعالی است، هرچه در هستی هست مخلوق اوست، او به همه مخلوقات آگاه است و حتی از خودشان به آنان آگاهتر است. خزینه علوم نزد اوست و اندکی از علم را به انسان اعطا کرده است.

علمی که افراد بشر اکتساب می کنند از طریق به کارگیری حواس برای آنان حاصل می شود. آنچه از طریق حواس حاصل می شود با توانایی عقلانی که آن هم موهبت الهی است به صورت نظام و قاعده و قانون در می آید.

همه علوم با به کارگیری حواس، عقل و تجربه حاصل انسان نمی شوند، نوعی از علوم مستقیماً با افاضه الهی از طریق وحی بر قلب انبیا و در مواردی بر قلب صالحان نازل می شود. هرکسی که واجد این علوم لدنی است قابلیت پیروی دارد. راه وصول به حق در همین پیروی از علمی است که خداوند افاضه می فرماید. اگر از این علوم انسان بهره نگیرد، با هر علم دیگری که حاصل کرده و اکتساب کرده باشد به خطا می افتد. پس علوم الهی به این معنی افضل و اشرف علوم هستند.

أَوَّلُ الْعِلْمِ مَعْرِفَةُ الْجَبَّارِ، وَآخِرُ الْعِلْمِ التَّفْوِیْضِ الْأَمْرِ إِلَيْهِ.

در صورت عدم توجه و عدم تقدیس علوم اصیل (الهی)، هر قدر علوم مادی پیشرفت پیدا کنند، نه فرد به کمال شایسته خود می رسد، و نه

رسول اکرم (ص) فرمودند:

أَطْلُبُ الْعِلْمَ فَرِيضَةً عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.^۸

طلب دانش بر هر مسلمانی واجب است و.

فرمودند:

أَحَقُّ بِهَا:

سخن علمی گمشده مؤمن است، آن را در هر جا بیابد (معطل نمی شود)، مال خودش می داند.

أَطْلُبُ الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ :

علم را پی جویی کنی، گرچه با مسافرت به چین باشد. و فرمودند:

از سخن اول بر می آید که علم اختصاص به طبقه خاصی ندارد، و از سخن دوم رسول خدا چنین استنباط می شود که علم مکان نمی - شناسد، و از سخن سوم بر می آید که مؤمن علم را از آن خودش می داند و جوای آن است .

كَلِمَةُ الْحِكْمَةِ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ

پاورقیها:

۱ و ۲ - میزان، جلد یک، صفحه ۱۵۰، جلد

ده صفحه ۱۶۲ و جلد ۲۵ صفحه ۹۰

۳ - آگوست کنت در قرن ۱۸ علوم را به

ریاضیات، مکانیک، فیزیک، شیمی،

زیست شناسی و جامعه شناسی تقسیم کرد.

۴ - تحف العقول، این شعبه صفحات ۲۰۶ - ۳،

اصول کافی کمره ای، صفحه ۵۶

۵ - اخلاق ناصری، خواجه نصیر.

۶ - تئوری اقتصادی کارل مارکس که فاقد

معنویت و دیانت بود، بعد از ۷۰ سال باطل

شد.

۷ - تحف العقول، صفحه ۱۹۶

۸ - کافی، ج ۱، صفحه ۵۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

اطلاعیه

خواهران و برادران ارجمند، همراهان پیوند

به استحضار می رساند که به رغم همه سعی و تلاش دست اندرکاران مجله پیوند در حفظ حداقل بهای نشریه، ناگزیر با توجه به هزینه های فوق العاده ای که امور مالی مجله متحمل شده و می شود از مهرماه ۱۳۷۲ قیمت تک شماره مجله پیوند به ۳۰۰ ریال و هزینه اشتراک سالیانه آن به ۳۰۰۰ ریال افزایش خواهد یافت. امید است این حداقل تغییر و افزایش قیمت مورد پذیرش یاران و دوستان پیوند واقع شود.